

การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
ลุ่มแม่น้ำจระเข้สามพัน

A STUDY OF LOCAL HISTORY
IN
THE CHORAKHE SAMPHAN
RIVER VALLEY AREA

คณะผู้ดำเนินงานวิจัย

สืบแสง	พรหมบุญ	หัวหน้าโครงการ
ศรีศักดิ์	วัลลิโกดม	ที่ปรึกษา
สุจิตรา	วุฒิเสถียร	ผู้ร่วมงานวิจัย
จำเนียร	มณีพันธุ์	ผู้ร่วมงานวิจัย
กาญจน์	ละอองศรี	ผู้ร่วมงานวิจัย

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พื้นที่บริเวณอำเภออุทุมพร จังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สองฝั่งลุ่มแม่น้ำจระเข้สามพัน มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเก่าแก่และที่ตั้งหลักแหล่งของมนุษย์มาช้านาน จึงมีความสำคัญในฐานะที่อาจจะให้ข้อสนเทศทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้เป็นอย่างดี ดังที่ปรากฏเป็นข่าวถึงการขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์อยู่เสมอ นำมาเสียความที่ข่าวคราวส่วนใหญ่ดังกล่าว เป็นการขุดค้นอย่างเตาะลุ่ของกระบวนการนักล่าสมบัติโบราณ อันเป็นการขุดค้นที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการและทำให้หลักฐานต่าง ๆ ถูกทำลายลงอย่างน่าเสียดายและรวดเร็วยิ่ง วัตถุล้ำค่าที่ชาวบ้านขุดพบนั้นเป็นโลหะมีค่าเช่น เครื่องประดับทองคำถูกขายต่อในเวลาอันรวดเร็วและถูกยุบหลอมเป็นก้อน อันเป็นการทำลายหลักฐานอย่างน่าเสียดาย นอกจากนี้ สิ่งของที่ขุดพบโดยคนจำนวนมากเหล่านี้ไม่อาจทราบได้แน่นอนว่า มีอะไรบ้าง พบในแหล่งใด ไม่ทราบตำแหน่งที่พบหรือสภาพชั้นดินต่าง ๆ ตลอดจนไม่อาจทราบว่า วัตถุที่พบรวมกันในชั้นดินเดียวกันมีอะไรบ้าง ทำให้นักวิชาการ โบราณคดีไม่สามารถศึกษาหาอายุและวิเคราะห์ตีความตามหลักวิชาได้

แม้ว่าในที่สุด กรมศิลปากรจะทำการขุดค้นอย่างถูกหลักวิชาการ ใน พ.ศ. 2506 ด้วยความร่วมมือของศาสตราจารย์ ช็อง บัวเชอสิเยร์ (Jean Boisselier)

นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสผู้มีชื่อเสียงก็ตาม การขุดค้นดังกล่าวแม้จะพบหลักฐานที่น่าสนใจมากมาย แต่ก็เป็นการขุดค้นที่จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะภายในบริเวณตัวเมืองอุททองโบราณ เป็นสำคัญ มิได้ครอบคลุมถึงบริเวณชุมชนโดยรอบ หรือนัยหนึ่ง มิได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาถึงพัฒนาการของชุมชนโบราณ ซึ่งมีมาก่อนการสร้างเมืองอุททองโบราณ และมีความสัมพันธ์กับความเจริญเติบโตของชุมชนโบราณโดยรอบ ผลที่ปรากฏก็คือหลังจากนั้น เล็กน้อย กระบวนการขุดค้น เพื่อล่าสมบัติโบราณในบริเวณลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพันได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและทั่วถึง จนแทบจะไม่เหลืออะไรไว้ให้ศึกษากันได้อีก

อย่างไรก็ดี การขุดค้นโดยกรมศิลปากรใน พ.ศ. 2506 และโดยคณะนักโบราณคดีชาวต่างชาติ เช่น ดร.เฮช.จี. ควอริช เวลส์ (Dr.H.G.Q. Wales) ดร.ดับบลิว วัตสัน (Dr.W. Watson) และบุคคลอื่น ๆ ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ ทั้งที่หาขึ้นภายในท้องถิ่นและนำเข้ามาจากต่างประเทศจากโรมัน อียิปต์ จีนและ อินเดีย ฯลฯ หลักฐานดังกล่าวก็ยังมีให้คำตอบเกี่ยวกับข้อสงสัยต่าง ๆ ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์อย่างกระจ่างชัดเพียงพอ ยังคงมีข้อถกเถียงหลายประการที่ยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ เพราะหลักฐานและการตีความยังไม่เพียงพอ ดังนั้น การค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมในแหล่งที่มีเค้าว่าจะมีหลักฐานเพิ่มขึ้นจึงเป็นสิ่งจำเป็น แม้ว่าจะมีอัตราเสี่ยงที่สูงว่า จะมีหลักฐานหลงเหลืออยู่เพียงใดหลังจากที่มีการขุดทำลายอย่างเป็นทางการมาตลอดหลายทศวรรษต่อเนื่องกัน

ความจริงความสนใจในเรื่องเมืองอุททองโบราณ เริ่มขึ้นนานมาแล้วตั้งแต่สมัยที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทรงดำริที่จะสร้างเมืองสุพรรณบุรี และเสด็จไปตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี และเสด็จผ่านไปเมืองอุททองโบราณ ขณะนั้นขึ้นอยู่กับอำเภอยะโฮน (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภออุททอง) หลังจากนั้นพระองค์ได้ทรงนิพนธ์เล่าเรื่องเมืองอุททองไว้ใน รายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี และทรงวินิจฉัยเรื่องเมืองอุททองไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง นิทานโบราณคดี อีกครั้งหนึ่ง โดยทรงเสนอแนวความคิดว่า เมืองอุททองโบราณอาจจะจะเป็นเมืองที่พระเจ้าอุททอง องค์ที่สร้างกรุงศรีอยุธยาเคยครองราชย์อยู่ก่อน ต่อมาเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสถาปนาตำแหน่งนายนครราชบัณฑิตยสภา ระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2475 ได้ทรงหาความตกลงกับสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิจ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้น ให้รักษามรดกเมืองอุททองโบราณไว้ เป็นสถานที่สาธารณประโยชน์ เพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ต่อมา หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 มีชาวจีนกลุ่มหนึ่งประมาณ 5-6 คน ขอเช่าที่ทำร้านค้าตรงกลางท่าพระยาจักร ซึ่งเป็นบริเวณท่าน้ำริมฝั่งจรเข้สามพัน

หน้าเมืองอุทองโบราณ จึงเกิดชุมชนและเป็นตลาดค้าขายขึ้น ราษฎรเริ่มบุกเบิกเข้าไปทำไร่ในเขตเมืองโบราณมากขึ้น จนกระทั่งเมื่อมีการสร้างถนนมาลัยแมนจากนครปฐมไปสุพรรณบุรีใน พ.ศ. 2491 (สร้างเสร็จ พ.ศ. 2500) แนวถนนตัดผ่านไบบนกำแพงเมืองเก่าของเมืองอุทองโบราณเลยทีเดียว ซึ่งเป็นการทำลายสมบัติของชาติอย่างน่าเสียดาย ยิ่งโชคคืออยู่ข้างที่กรมศิลปากรสมัยนั้นมีหลวงรณสิทธิวิชัย เป็นอธิบดีและนายมานิต วัลลิโกดม เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี ได้เร่งรีบทำการสงวนที่บริเวณตัวเมืองเก่าไว้ทั้งหมดประมาณ 700 ไร่ ในฐานะที่เป็นเขตโบราณสถาน ผลปรากฏว่าการตัดถนนมาลัยแมนครั้งนั้น ตัดผ่านบริเวณชุมชนโบราณของกลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพันและชานเมืองอุทองโบราณ พบโบราณวัตถุมากมายเหลือคณานับ (ซึ่งส่วนหนึ่ง พล.อ.ท.มนตรี หาญวิชัย สามารถรวบรวมไว้ได้ และขายต่อให้กรมศิลปากรในภายหลัง) และมีส่วนสำคัญให้กรมศิลปากรเกิดการตื่นตัว ทำการขุดค้นในบริเวณเมืองอุทองอย่างเร่งรัดใน พ.ศ. 2506 ดังกล่าวแล้ว ซึ่งที่จริงถ้าดำเนินการเสียก่อนที่จะมีการตัดถนนมาลัยแมนแล้ว อาจพบหลักฐานในลักษณะที่สมบูรณ์และสามารถที่จะสะท้อนภาพ และความจริงเกี่ยวกับเมืองอุทองโบราณและชุมชนลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพัน ได้ชัดเจนกว่าที่ทราบกันในปัจจุบัน

ขณะผู้วิจัยในฐานะที่เป็นอาจารย์ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย มีความสนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์บริเวณลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพันมานานแล้ว และติดตามข่าวคราวเกี่ยวกับการค้นพบหลักฐานใหม่ ๆ ทางโบราณคดีในบริเวณนี้มาโดยตลอด ต่อมา ในปลายปี พ.ศ. 2523 คุณวินิจัย แจ่มชัด เจ้าหน้าที่ฝ่ายตรวจสอบบัญชีเขต 17 ของธนาคารกสิกรไทย ได้มาขอพบพร้อมทั้งนำหลักฐานต่างๆ ที่ขุดได้จากชาวบ้านนาลาว อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรีมาให้ชม หลักฐานเหล่านี้ประกอบด้วยขวานหินขัดประเภทต่าง ๆ กำไลทำด้วยหินหยกหรือหินคล้ายหยก กำไลทำด้วยสำริดและแก้ว ลูกปัดหลากชนิดและหลากประเภท เครื่องใช้เครื่องประดับหลายรูปแบบ และยังได้ฟังคุณวินิจัยเล่าให้ฟังถึงขบวนการล่าสมบัติที่กำลังดำเนินไปอย่างกว้างขวางในขณะนั้น ทั้งโดยชาวสุพรรณบุรีและนักขุดรับจ้างมืออาชีพจากต่างจังหวัดทั่วประเทศ โดยที่ทางราชการไม่ได้ดำเนินการหรือให้ความสนใจแต่อย่างใด ทำให้คณะผู้วิจัยมีความเห็นตรงกันว่าควรจะต้องทำอะไรสักอย่างหนึ่ง ในการรวบรวมหลักฐานเท่าที่จะหลงเหลืออยู่จากการทำลาย เพื่อศึกษาวิจัยให้ทราบเรื่องราวและพัฒนาการของชุมชนลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพันแห่งนี้เท่าที่สามารถจะทำได้ ก่อนที่หลักฐานจะถูกทำลายลงโดยสิ้นเชิง

จากนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีการปรึกษาหารือกันและร่วมกันทำโครงการเสนอขอเงินสนับสนุนการวิจัย โดยแยกเป็น 2 โครงการ กล่าวคือ โครงการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพัน ได้รับเงินสนับสนุนจากสถาบันไทยคดีศึกษา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในพ.ศ. 2526 และโครงการศึกษาวิจัยทาง โบราณคดีลุ่มแม่น้ำ
จรเข้สามพัน ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากธนาคารนครหลวงไทยใน พ.ศ. 2527 การวิจัย
จึงเริ่มดำเนินการใน พ.ศ. 2526 ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการก่อตัวของชุมชน การ
ขยายตัวของชุมชนลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพัน และการพัฒนาจนกลายเป็นศูนย์กลางของบริเวณ
ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกในสมัยต้นประวัติศาสตร์ โดยจะใช้วิธีการศึกษาแบบประวัติ
ศาสตร์ท้องถิ่น (local history) ซึ่งจะใช้ข้อมูลทั้งประเภทเอกสารตำนาน นิทาน
พื้นบ้าน คำบอกเล่า ฯลฯ และข้อมูลทางโบราณคดีและมานุษยวิทยา เป็นหลักในการ
วิเคราะห์ตีความ

2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะและรูปแบบการพัฒนาของชุมชนลุ่มแม่น้ำจรเข้
สามพัน ตลอดจนสถานะและบทบาทของชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติ
ศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยทวารวดีและหลังสมัยทวารวดี โดยคาดหวังว่าอาจจะ
ช่วยให้ความกระจ่างชัดแก่การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยก่อนกรุงสุโขทัย และกรุงศรี
อยุธยา อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
ของโครงการวิจัยอื่น ๆ ในภายหลัง

3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพัน
กับพัฒนาการของชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงในยุคสมัยเดียวกัน

4. มุ่งจะหาข้อสรุปจากการวิเคราะห์ตีความของนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกันกับ
ชุมชนลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพันและเมืองอุททองโบราณ โดยนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลที่รวบรวม
ขึ้นใหม่จากโครงการวิจัยนี้ พร้อมทั้งข้อเสนอเกี่ยวกับปัญหาใหม่ ๆ ที่ควรจะต้องทำ
การวิจัยต่อไปในอนาคต

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้ มีความมุ่งหมายจะศึกษาสภาพของชุมชนลุ่มแม่น้ำจรเข้สามพัน โดย
เริ่มตั้งแต่ศึกษาสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของการตั้งถิ่นฐาน
พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ลักษณะและ